

Vad är Pengar?

Pengar förr i tiden: Kor eller Kauri - 1 / Dagens pengar och penningssystem - 2 / Bankväsendet- 4 / Guldets koppling till pengar och banker - 6 / Vad har värde? - 7 / De största problemen med pengarna - 7

Inledning

En svensk journalist besökte för några år sedan världens fattigaste land. Rätt ut i etern beskriver han det han ser framför sina ögon: Ett bedövande

luften fladdrar stora fjärilar, lika färggranna som kvinnornas saris.

var tagen av skönheten i det han såg.

Men, som sagt...detta var 'världens fattigaste land'...det måste väl vara en synvilla?

Tyvärr inte. Förklaringen är att rikedom eller fattigdom mäts i pengar och inte i graden av socialt liv, samarbetsförmåga, ekosystemens bevarande eller människornas självförsörjningsgrad. Landet var Bangladesh, som sedan dess krupit upp på mätstegen där välstånd och utveckling räknas i ökad BNP, alldeles oavsett om omställningen innebär minskad självtillit för majoriteten.

Det tål att upprepas; Ekonomi är inte synonymt med penningekonomi och välstånd går inte att mäta i BNP. Människor har försörjt sig under tusentals generationer utan pengar.

Nu lever vi dock i en fullt utvecklade penningekonomi, alla verksamheter är 'monetariserade' (monetär = pengaberoende). Alltså är det avgörande att vi tar greppet om pengarna och förstår dem i sitt sammanhang. Pengarnas sammanhang kan kallas penningssystemet, dvs. styrningen av pengars tillblivelse och rörelsemönster.

Frågor att ställa är: Hur skapas pengar? Hur cirkulerar dem?

Viktigt att förstå är också vem, eller vilka som har makten över pengarna?

Penningssystemets vidare sammanhang är samhället, i form av dess lagar och regelsystem, och den politiska tillämpningen, beroende på vilket parti som är i majoritet. Hela samhällsstrukturen är ett resultat av förändringsprocesser som i rätt hög grad styrts av medvetna beslut, fattade vid bestämbara historiska tillfällen. En del av dessa politiskt fattade beslut har haft en mycket kraftfull effekt på människors livsvillkor - de har förändrat samhällena i grunden.

vackert landskap med vidsträckt fält. I bakgrunden syns byns hyddor och i fjärran mjuka kullar. Människor arbetar tillsammans med risskörden, under skratt och sång. Friska barn springer runt och leker. I

Det hördes tydligt att journalisten

Den privata äganderättens införande är ett sådant exempel, långt bak i historien.

Ett annat (liknande) är 'Enclosure' systemets införande i England under 1800-talet. Detta innebar att mark som tidigare varit använd av småbönder och torpare, men inte ägts av någon, nu inhägnades och såldes till privata köpare. En liknande förändring hände också i Sverige med den sista skiftes'reformen'. Följden blev att en stor mängd människor inte längre kunde försörja sig själva utan drevs in i lönearbete. På så sätt fick den växande industrialismen arbetskraft.

Ett exempel på genomgripande förändring under vår tid är kapitalets rörelse ut från Sverige under 1980-talet. Politiska beslut ledde till lagförändringar som tillät banker och försäkringsbolag att placera överskottspengar i utländska fonder. Det fanns restriktioner på detta tidigare. Vad man än tycker om saken är det viktigt att kunna identifiera just genomförda förändringar med strategisk betydelse - som omformat livsvillkoren för folkflertalet!

Glöm aldrig att naturen (solen - jorden - atmosfären) med sina energi- och näringssystem är förutsättningen för människornas försörjning och därmed det absolut överordnade sammanhanget.

Det är viktigt att tänka på att pengarna egentligen är ställföreträdare och symboler för något annat som vi behöver eller önskar oss. Pengarna borde vara ett medel; ett bytesmedel eller ett betalningsmedel, men så som vårt penningssystem fungerar har jakten på pengar och pengars tillväxtpotential blivit målet för ekonomiska verksamheter.

Pengar förr i tiden: Kor eller Kauri

Världshistorien uppvisar ett myller av olika penningssystem. Funktionen hos de olika penningssystemen har växlat kraftigt under historiens lopp. Det som av

eftervärlden, har kommit att kallas 'pengar' har inte alltid varit en del av 'ekonomin'. Om man med ekonomi menar försörjning och hushållning.

Man vet att pengar ofta varit rituella eller religiösa objekt som använts för att stärka samhörigheten inom gruppen - eller mellan grupper som levt nära varandra. De har ofta betalats ut som tribut till män som deltagit i strid t.ex. De var också vanliga som offer till gudarna.

Pengar har också ofta varit prestigeobjekt som bevisat ägarens makt och status.

Ett spännande sådant exempel är Uap- eller Yap-stenarna på ögruppen Karolinerna i Stilla havet. De ser ut som enorma kvarnstenar. Den mäktigaste personen (mannen) på ön äger den största stenen. Men - den stenen hamnade på havets botten när den skulle fraktas till hans farfars farfars farfars...hem. Ingen nu levande har sett den, men alla vet vem som äger den största stenen!

Tala om förtroende för valutan!

En mycket vanlig varuvaluta (valuta används här synonymt med pengar) på många platser, var boskapsvalutan. I Homeros Iliaden beskrivs en brottningsmatch där segrarens pris bestod av en rustning i guld, värd 100 oxar. I Skandinavien hade man boskaps eller ko-valuta ända in på 1200-talet e.Kr. Men det betyder inte att man betalade med kor eller oxar, utan man räknade värdet i ko-valutan och betalade med vadmal eller säd eller någon annan varuvaluta. (!) Många ord som har med pengar att göra kan härledas från ord för boskap, t.ex. det Lat. 'pecunia' som betydde få och nu betyder pengar.

Kaurisnäckor: Namnet Kauri kommer ursprungligen från Hindi och Urdu språken. Snäckorna är kända ifrån Kina före år 2.300 f.Kr. och har i flera tusen år varit de viktigaste betalningsmedlen i Afrika och Asien och också använts i Europa. Kauri var den vanligaste valutan under Triangelhandeln/Slavhandeln. Andra spännande 'pengar' har varit: Wampum (vita och röda musselskal, Nordamerikanska indianer), fjädrar, tobak, cigaretter, kopparplåtar (Sverige 1600-tal), getter, renar (samerna)...

Lite mynthistoria

De tidigast kända mynten är ifrån Lydien, ett tidigare kungadöme, som låg inom nuvarande Turkiets gränser. De man funnit är tillverkade 650 f.Kr. men forskare är säkra på att Lydien haft mynttillverkning mycket tidigare än så. Mynten formades som knivar, skjortor eller spadar för att likna viktiga handelsföremål. De lydiska kungarna var fabulöst rika - Krösus var en av dem.

Från Kina finns mynt tillverkade vid samma tid. Ett speciellt mynt var 'Cash' som hade ett fyrkantigt hål i mitten. Sådana pengar har trätts upp på pinne för att lätt kunna räknas. Cashen användes från 300 f.Kr., då som betalning vid byggandet av kinesiska muren, och ända in på 1900-talet. Alla kända högkulturer har haft mynt; Perserriket, Storgrekland, Romarriket och Kina som redan nämnts.

Mynten berättar mycket om kulturen som de fanns i, för de var rikt utsmyckade. På de tidigaste mynten har man hittat bilder på gudar, gudinnor och även symboler för olika dygder. Det var länge helt otänkbart att avbilda en person på mynten!

Vi vet att pengar har fungerat på väldigt olika sätt, men det är svårt att få fram fakta eftersom historien skrivs utifrån dagens förstånd s.a.s. En gissning är att många myntslag, liksom varuvalutorna, användes enbart som omräknare - alltså inte som betalningsmedel - utan som 'likare' eller växlingskurs. När kungarna dök upp på mynten var det säkert en signal på ett centraliserat penningssystem med maktanspråk. Det första kungahuvudet på ett mynt var Julius Cesar 44 f.Kr. Den andra var hans mördare Brutus!

Till Europa kom mynten sent. De tidigast funna är från 100 f.Kr. De äldsta mynten som hittats i Sverige är från 100 e.Kr. Det är romerska dinarer av silver. Under 400-talet kom det in guldsolidi från Väst- och Östrom. Under 800-talet gjorde handeln med Orienten att det kom in mängder med dirheimsilvermynt. Den första inhemska mynttillverkningen skedde under Olof Skötkonungs tid, på 1000-talet.

Sedlar

Tvärtemot vad man tror, är sedlarnas historia äldre än myntens! I det gamla Babylon deponerade rika personer guld eller andra förmögenheter i en 'bank' och när man sedan ville betala något så skrev man ut anvisningar (skuldsedlar) på banken. I Egypten fyllde spannmålsmagasinen bankernas roll och när egyptiern skulle betala, gjorde man det med anvisningar på tillgodohavanden i spannmål.

Dagens pengar och penningssystem

Nu lever vi som sagt, i en fullt utvecklad penningekonomi. Det betyder att vi är beroende av pengar till nästan allting. Vi behöver dem för att tillfredsställa våra behov som bostad, mat och dryck och kläder. Vi använder dem till resor, fritidsaktiviteter och nöjen. Vi måste ha dem för att betala skatter och avgifter. Genom handel ingår vi i en global bytesekonomi, med mycket ojämna bytesförhållanden.

De viktigaste institutionerna som officiellt upprätthåller systemet är centralbanken (i Sverige Riksbanken), staten och dess underlydande administrativa enheter. Men i praktiken är det andra aktörer som styr, nämligen de kommersiella bankerna, de stora företagens ägare och andra 'storspelare' på börserna. På internationell nivå styrs - officiellt - den globala ekonomin av institutioner som Världsbanken, IMF, EMU och olika internationella affärs- och handelsavtal som WTO, Schengenavtalet, GATS m.fl.

De allra viktigaste agenterna är dock ägarna till de stora transnationella företagen som 'växt ur' statligt grepp och som rör sig över hela världen. Många av dem har omsättningar som vida överstiger de flesta länders BNP. Andra viktiga agenter är enskilda privata 'krösusar' som äger stora fondandelar. Börserna är 'marknader' där handeln med aktier, fondandelar, valutor m.m. sker. Allt vanligare har de s.k. hedge-fonderna blivit, de agerar utanför statlig kontroll och har därför stor påverkanskraft i världens ekonomier.

I handeln mellan länder spelar valutornas värde stor roll. De flesta länder i världen har lågt värderade valutor. Det betyder att de säljer billigt och köper dyrt. Dessa länder är fattiga, i ekonomiska termer. För de rika länderna gäller det motsatta; vi säljer ett fåtal produkter dyrt och importerar billiga råvaror och tillverkade produkter som framställts billigt tack vare underbetalda arbetare. En del av den globala spekulatören handlar om att spela ut olika valutor mot varandra. USA:s dollar är både en nationell och en internationell valuta. Det ger en favörsställning åt USA. Dessa förhållanden är en del av det som kallas 'den orättvisa världensordningen'.

Det visar att pengars värde och köpkraft kan styras politiskt. Detta gäller både inom enskilda länder och mellan länder.

Utgivning och cirkulation

Två saker är viktiga för att få syn på och förstå själva penningssystemet.

Det ena är utgivningen: Vem har rätt att ge ut pengarna? Eller vem kontrollerar utgivningen? Frågan om vem som äger de utgivna pengarna hör också hemma här eftersom det inte handlar om ut-givna pengar utan ut-lånade! De har ett pris och priset heter ränta.

Det andra är cirkulationen: Vad är det som gör att pengarna rör sig i samhället? Vilken drivkraft eller vilka incitament som det heter på ekonomispråk, finns för att pengarna inte bara ska läggas på hög?

De kortaste svaret på dessa frågor är följande: Det karaktäristiska för vårt penningssystem är detsamma som för alla kapitalistiska marknadsekonomier:

En centraliserad penningutlåning med räntebelagda pengar, där drivkraften är att göra privata vinster och där skuld och brist är inbyggt i systemet. Systemet bygger på att de flesta har för lite - och ett fåtal har överskott, för mycket pengar.

(Det längre svaren får du förhoppningsvis genom att läsa resten av denna text!)

Under många år har ordet kapitalistisk eller kapitalism varit svårt att använda. Man har blivit tagen för att vara Sovjetanhängare. Men, det är helt enkelt en riktig nationalekonomisk term (använd av nationalekonomer) som beskriver det ekonomiska system vi har. Det bygger på idén om kapitalackumulering och vinster via förräntning av kapitalet.

Vi har en mekanism i systemet som tillgodoser vinstkravet och som, därigenom påstås bidra till cirkulationen i samhället. Pengar bör ju cirkulera som blodet i samhällskroppen... Mekanismen heter ränta och betyder en kostnad för pengar eller, sett från andra sidan, en vinst på pengar.

Ekonomer påstår att räntan behövs av två skäl. Det ena för att styra pengarna dit de bäst behövs, det kallas allokering på ekonomispråk. Det andra skälet är att räntan blir en anledning för människor att låna ut sina pengar (genom en bank), eftersom de tjänar på det, i stället för att gömma dem i madrassen eller skattkistan.

Erfarenheten visar att ränte- och vinsttänkandet i stället gör att människor med överskottspengar placerar dem där de ger högst vinster för minst kostnad och det behöver, som vi sagt tidigare, inte alls vara i 'mitt' samhälle eller i någon verksamhet som jag egentligen sympatiserar med. Sedan penningmarknaden blev global, en succesiv process som tog stora steg under 1980- och 1990-talet, så går de stora investeringarna i realekonomin, till låglöneländer med generös skattelagstiftning, minimala löner och låga miljökrav. Men, den allra största andelen av pengarna går direkt ut i luftbubblan: spekulatörsekonomin. Räntan och andra påfund som 'skapar' vinst har således en mycket negativ inverkan på folkflertalets liv och samhällen!

Oikonomia och Krematism; två väsensskilda funktioner hos pengarna

Följande förklaringsmodell kan kanske kasta mer ljus över problematiken med 'våra pengar'. Det är svårt att förstå något som vi hela tiden lever med. Det sägs ju att fisken är den siste som begriper sig på havet!

Pengar har i huvudsak två funktioner. (OBS! En förenkling - i verkligheten är gränsen något flytande).

Det ena är som bytesmedel i realekonomin.

Det andra är som vinstmedel (investeringsmedel) på penning-marknaden.

I det första fallet kan man se användningen av pengar som ett 'smörjmedel' för att underlätta bytet av varor och tjänster för oss alla. Om pengarna fungerar väl inom realekonomin så underlättar det försörjningen i samhället. Pengar = bytesmedel.

I det andra fallet är syftet privat vinst. Pengar är i detta fall en handelsvara som betingar ett pris på en marknad. Människor med ett överskott på pengar lånar ut dessa till samhällsekonomin med ränte- och vinstkrav på dem. Pengar = vinstmedel.

Naturligtvis både kan och bör man, skilja på när pengar används i direkta investeringar som nyttjar produktionen och samhällslivet och den sortens 'ren' (snarare smutsig) spekulation som blivit allt vanligare och där egenintresset och, i ökande grad, girigheten är den viktigaste motivkraften bakom placeringen.

Idag placeras mer än 97% av världens pengar på den 'rena penningmarknaden' där börserna är den viktigaste marknadsplatsen. Under 1970-talet var det endast ca 10%.

Placeringarna görs av:

1. Privatpersoner med stort överskott. Det har f.ö. visat sig att det är endast några få procent av befolkningen som har ett så pass stort överskott på pengar att de är ständiga vinnare på 'spelmarknaden' (Kennedy "Ekonomi utan ränta och inflation" 1989).
2. Företag, banker och försäkringsbolag som placerar sina vinster där.
3. Var och en som pensionsparar (Sverige).

Penningmarknaden är en enormt uppblåst och instabil marknad (med nervösa spelberoende aktörer, som i Las Vegas...), där värdestegringar eller värdesänkningar saknar en objektiv koppling till de reala värdena i ekonomin. Men, där kopplingen finns i sista änden. Något som blir tydligt när folk tvingas gå ifrån sina hem p.g.a. höjda räntor på bolånen och orealistiska höjningar av fastighetspriser. När spekulationsbubblorna

spricker finns ju den lilla realekonomin kvar och förväntas rädda investerarna...

Det är definitivt ett problem att samma pengar används för två så olika ändamål!

Ett mentalt problem är att inse att 'vårt penningssystem' inte är anpassat till samhällsekonomin - vi vill ju så gärna tro det.

Sveriges pengar

Sveriges pengar är av regeringen godkända betalningsmedel, kronor och ören. Riksbanken har monopol på mynt- och sedelutgivningen. Den officiella penningmängden i Sverige består till ca 9% av sedlar och mynt. Resten är kontosiffror eller elektroniska pengar. Dessa kontoinsättningar kan snabbt omvandlas till konkreta pengar; sedlar och mynt.

Utöver den penningmängden finns konton med långa uppsägningstider som kan omvandlas till pengar på sikt samt aktieplaceringar och börsplaceringar av olika slag. Mycket av dessa placeringar (som räknas i pengar; kronor) kommer aldrig att lösas in i kontanter p.g.a. plötsliga kursfall eller konkurser. Eller för att ägarna helt enkelt inte vill.

Den officiella definitionen på penningmängden är vilseledande eftersom bankerna, sedan 1980-talet då flera restriktioner togs bort angående kreditgivning, ger frikostiga lån som expanderar penningmängden på marknaden. Dessa 'pengar' räknas inte officiellt som pengar - men är det i praktiken. För de människor som tar/får lån ska riktiga pengar tillbaka till banken, i form av ränta och amortering.

Det betyder att vi har en officiell penningmängd som är X antal kronor, och en inofficiell som är mycket större, och ständigt växande.

Som alla vet är det bankerna som förmedlar lån till företag och privatpersoner. Bankerna har rätt till detta genom en tillståndsgivning; oktroj, från Riksbanken. Även företag och butiker agerar som banker i ökande omfattning. Det sker genom creditsystem, kupongutgivning och egna placeringsaffärer på börserna.

Bankväsendet

Centralbankernas uppkomst

Bankernas historia går i Europa tillbaka till merkantilismens tidsålder (1400 -1500-talet) då mängder av silver, guld och andra ädelmetaller fördes till Europa från andra världsdelar. De personer som intresserade sig för att starta banker var främst guldsmeder, köpmän eller juridiskt utbildade personer. De riktigt stora guldmagnaterna var de familjer som bildade de

europiska centralbankerna under 1600-talets senare hälft. T.ex. familjen Rotschild som ägde flera europeiska länders centralbanker. Det är nog svårt att bortse ifrån deras påverkans-roll i den nya värld som växte fram i.o.m. industrialismens intåg. England hade ju gjort 30-faldiga vinster på Triangelhandeln så det föll sig naturligt för den tidens investerare att plöja ner mängder av kapital i fabriker, järnvägar och uppfinningar av nya maskiner.

Sveriges Riksbank

Sveriges riksbank som är världens äldsta nu existerande centralbank, har sitt ursprung i Palmstruchska banken av år 1657. Denna bank blev rekonstruerad som 'Riksens Ständers Bank' år 1661. Sin position som fungerande centralbank erhöll emellertid inte riksbanken förrän 1897. Då fick vi en lag, som gav riksbanken monopol på sedelutgivningen i landet och i.o.m. det, fastslogs Riksbankens ställning som Sveriges centralbank.

Sveriges Riksbank intog tidigare en särställning bland världens centralbanker för att den, sedan uppkomsten, varit underställd riksdagens politiska beslut. Riksdagen har haft det övergripande ansvaret för pengarnas värde som reglerats genom penningmängden och regler kring andra bankers utlåning. Genom att höja eller sänka diskontot (räntan) har man också påverkat ut- och inlåningen till bankerna. Riksbanken har också, så länge den lydde under staten, stått som garant för samhällliga lån till projekt som t.ex. bostäder.

Denna särställning hos Sveriges Riksbank upphörde 1996, då Riksbanken skildes ifrån staten. Vips var den politiska styrningen borta, ersatt av den ekonomiska sakkunskapen i styrelsen och bland Riksbankens egna tjänstemän. Denna 'reform' genomfördes utan massmedial inblandning.

Betydde detta något för oss svenskar? Naturligtvis. Men, det är bara ett av alla små eller stora steg på avregleringarnas breda väg!

Riksbankens uppgifter

R.B. kallas 'bankernas bank'. Namnet berättar att R.B. är överordnad alla andra banker. I Sverige har R.B., med nuvarande politisk styrning, inflationsbekämpning som övergripande mål. Riksbanken lyder ändå, liksom andra banker under Finansinspektionen. Riksbankens huvuduppgifter är fyra:

1. att ge ut sedlar och mynt
2. att förvalta valutareserven (se Ordförklaringar och Definitioner)
3. att ge lån till staten och bankerna och förvalta en del av deras medel

4. att ansvara för penningpolitiken - den politik vars främsta syfte är att styra räntor samt tillgången på pengar och krediter.

Hur 'skapar' R.B. pengar? Och, hur påverkar den penningmängden?

R.B. lånar in pengar från företag och privatpersoner. Dessa 'placerar' pengar i R.B. och får 'räntebärande papper' i stället. På dessa får placerarna = inlånarna alltså en ränteinkomst.

R.B. lånar ut pengar till staten genom att 'köpa' statsobligationer. På dessa betalar staten ränta.

R.B. bestämmer hur mycket sedlar som skall tryckas. Den bestämmer också indirekt hur mycket pengar bankerna får låna ut genom att ålägga dem kassakrav = en betalningsreserv (de får låna ut x% av det inlånade kapitalet). Riksbanken kan höja eller sänka kassakravet och på det sättet påverka bankernas utlåning och därmed penningmängden. Kassakravet har lindrats/modifierats under 1990-talet och framåt.

Genom köp och försäljning av statspapper eller riksbanksobligationer till allmänheten. När R.B. köper statsskuldsväxlar eller obligationer av allmänheten betalar R.B. med pengar. Därigenom kommer mer pengar ut på marknaden och penningmängden ökar. Tvärtom minskar den när R.B. säljer statspapper till allmänheten. I båda fallen finns en räntekostnad.

R.B. säljer och köper också statspapper till bankerna, de kallas 'repor' eller 'omvända repor' (från eng. repurchasing agreement).

När man tittar närmare på Riksbankens roll i ekonomin så blir åtminstone jag förundrad, i förstone. R.B. lånar in och ut pengar...alla pengar är således räntebelagda i från 'födseln'.

Förändringen går emot allt mindre statlig kontroll och staten kan inte längre agera 'god förälder', genom R.B., och ge garantier för billiga lån till allmänheten. Inte heller kan R.B. eller folkvald riksdag längre styra penningmängden...eller cirkulationen heller, verkar det som.

Sparbanker och jordbrukskassor i Sverige

Förr i tiden sköttes penningförvaltning och långinövning av privatpersoner med status och anseende i bygden. Under den tiden (medeltid, eller tidigare, till 1897 då monopolet infördes) fanns många olika valutor i Sverige. Olika typer av banker, sparkassor och utlåningsinstitut levde på olika nivåer och riktade sig till olika samhällsgrupper, efter behov.

Vi tror ju gärna att utvecklingen går framåt...Men, tänka sig att det under 1940-och 50-talet fanns små banker och lånekassor i nästan varje svensk by! Staten bedrev sparkampanjer och folk sparade och lånade i 'sin bank'. Utlåningsräntan var låg, oftast enbart en administrativ avgift. Speciellt

populär var postens låneverksamhet, Postsparbanken, eftersom de hade generösa öppettider.

Den första Sparbanken i Sverige var Göteborgs Sparbank som bildades 1820. Liksom alla andra sparbanker agerade den lokalt. De vinster som sparbanken ev. fick, plöjdes ner i verksamheter på orten. Denna lokala begränsning betydde mycket för näringslivets utveckling där.

Jordbrukskassor fanns på landsbygden, bildade för att tjäna jordbrukarna. Jordbrukskasserörelsen tog sin början 1915 och hade en mellanställning mellan affärsbanker och sparbanker. Syftet var att tillhandahålla krediter för driften av gården, men också att befrämja sparverksamhet allmänt.

Fram till 1960-talet var sparbankerna i Sverige inte "tvångsmässigt vinstdrivande", de förmedlade endast ut- och inlåning. Ränta fanns, men skillnaden mellan ut- och inlåningsräntan var ofta inte större än de administrativa kostnaderna för bankverksamheten.

För lån till fastigheter och bostäder fanns Hypoteksinstitut och hypoteksföreningar. Dessa hade en halvofficiell ställning eftersom staten gett dem en grundfond i form av statsobligationer.

Alla ovan nämnda banker har det gemensamt att de inte var beroende av enskilt privat kapital. Antingen hade de statliga fonder och garantier i botten, eller så hade de växt långsamt tack vare många små inlånare.

I skarp kontrast till dem fanns även affärsbankerna som vilade på aktieinnehav från privata ägare. Dessa väntade sig naturligtvis vinst, därför blir karaktären helt annorlunda. De agerar utan anknytning till bygden och de blir betydelsefulla agenter under industrialismens uppbyggnadsskede. Den första affärsbanken i Sverige var Wermlands enskilda bank från 1832. De största affärsbankerna i Sverige var länge Handelsbanken och Skandinaviska banken. Före penningmonopolets införande hade dessa banker rätt att trycka egna sedlar.

En bolagiseringsvind över Sverige

Under 1960-talet drog en 'bolagiseringsvind' över sparbanks-väsendet och fler och av dem, blev aktiebolag. Detta innebar att också sparbankerna blev affärsbanker och kom att sätta fokus på att skapa vinster åt aktieägarna. Det var inte längre nog att tillgodose bygdens befolkning och dess behov av lån till olika verksamheter. Detta betydde att pengarna, i praktiken, försvann från byar som inte verkade bli några moderna samhällen med chanser till högre vinster! Vi fick centralorter och glesbygd som följd. Vinstmaximeringsprincipen breder ut sig över Sverige!

Hur bankerna 'skapar' pengar och påverkar cirkulationen

Banker och andra låneinstitut lyder under Riksbanken - formellt sett. Men, som tidigare nämnts, så har många restriktioner tagits bort. Samtliga förändringar verkar vara till förmån för 'kapitalets fria rörlighet'. När det gäller bankernas möjlighet att skapa pengar är det otroligt nog så att alla banker i Sverige kan och får skapa pengar ur ingenting. Bankerna gör detta genom att bevilja lån. Vilket är detsamma som att de expanderar kreditvolymen och samtidigt, skulderna. Formellt finns dagens kassakrav, som ger bankerna lov att låna ut 92% av det insatta beloppet: Men vänta lite... nu ska vi se hur det fungerar i verkligheten:

Anta att du sätter in 1000 kronor på en bank. Då har du ett tillgodohavande och kan i princip ta ut summan när du vill. Banken däremot räknar med att pengarna skall stå inne ett tag och lånar ut 920 kr till en annan person. 80 kronor står då kvar som säkerhet för att kunna ge dig pengar om du skulle vilja. Här räknar man med att högst 8 % av de insatta pengarna kommer att krävas tillbaka. Personen som fick låna de 920 kronorna kanske sätter in dessa på en annan bank, eller köper en pryl och butiken sätter in pengarna. Denna bank kan då låna ut 92 % av pengarna, d v s 846 kronor. Så här kan det fortsätta tills det utlåningsbara beloppet blir så litet att den sista banken säger nej. Om den gränsen går vid 500 kr, har den åttonde banken behållit dessa 500. Nu har åtta banker blivit involverade! Åtta personer har fått ett sammanlagt tillgodohavande på något mer än 6000 kr, och bankerna har lånat ut drygt 5000 kr på de insatta 1000. På de fem tusen kronorna lägger bankerna på ränta som ytterligare späder på intäkterna. Under de sista 40 åren har den svenska penningmängden (läs krediter och skulder) vuxit från 49 miljarder kronor till 935 miljarder. Under samma tid har mängden kontanter (sedlar och mynt) växt från 6 miljarder till 85 miljarder. Skillnaden visar vilka pengar som är krediter. Samhällets, dina och mina, skulder växer i samma takt eftersom bankerna kräver ränta i verkliga pengar som betalning för sina luftpengar. (Tidskriften Pengar)

Guldets koppling till pengar och banker

Under en historisk period var pengar i form av sedlar symboler för ädla metaller som låg gömda i bankernas valv. Rika köpmän hade tillskansat sig guld och silver genom handel (eller stöld) med Indien, Sydamerika och Afrika under 1400-talet och framåt. När dessa köpmän kom hem till Europa, deponerade de sina ädelmetaller hos guldsmeder. I stället fick de ett värdebevis i form av ett papperskvitto i handen. Dessa kvitton gick så småningom att handla med, dvs. använda som pengar. Vissa guldsmeder insåg att köpmännen sällan ville ta ut sitt guld, utan att de nöjde sig med värdebevisen. Guldsmederna började då att dela ut värdebevis

överstigande guldets värde! Bankerna som utvecklades under denna tid anammade detta förfaringsätt.

Under en lång period, fram till 1930-talet, hade de rika ländernas centralbanker en guldreserv som motsvarade värdet på landets penningmängd. Systemet kallades guldmyntfot. Då var sedlarna, åtminstone i teorin, en garanti för att man kunde ta ut guld motsvarande värdet som var tryckt på sedeln.

Fortfarande finns det guld i centralbankernas valv. Många känner till USA:s guldreserv i Fort Knox. Storleken på dessa reserver påverkar fortfarande ekonomin och penningpolitiken. Men de pengar som finns i cirkulation eller på konto har ingen direkt koppling till guld. Det finns heller ingen anledning varför de skulle ha det. Det kan vara intressant att veta att så länge det funnits handel med guld eller pengar, så har det funnits en diskussion om huruvida det är viktigt med en guldreserv eller något annat som skulle motsvara eller garantera pengarnas värde.

Bland nytänkande ekonomer idag finns idéer om att penningmängden bör stå i proportion till resursbasen och bytesekonomin, på något sätt. Detta tänkande sätter fokus på vad som egentligen har värde för oss människor.

Vad har värde?

Har pengar ett inneboende värde?

Under historiens lopp har det förts en diskussion om huruvida pengar har ett inneboende värde. Det är lätt att förstå att pengar gjorda av en solid ädelmetall har varit värda sitt metallpris. Ibland har det t.o.m. lönat sig att smälta ner pengar och sälja metallen. Men sedlar då? Eller nedslitna mynt gjorda av en billig legering?

Under 1700-talet gick diskussionens vågor höga bland ekonomerna. Polariseringen var stark mellan dem som såg pengar och rikedom som en slags magiska gudar och dem som menade att det som jorden gav och människohänder skapade var det viktiga, det värdefulla.

Pengadyrkan som kallades Mammonism kritiserades av Adam Smith:

"Liksom en man som har pengar, räknas för en rik man, räknar man också ett land som har överflöd på pengar, för ett rikt land. Och man anser att man genom samlandet av guld och silver har funnit den enklaste vägen att göra landet rikt. Några av de bästa engelska författarna förklara visserligen till en början att ett lands rikedom icke bara består av guld och silver utan också av jord, fastigheter och förnödenheter. Men senare tycks de alldeles glömma bort jorden fastigheterna och förnödenheterna. Nu

vilar allt, säga de, på den förutsättningen att all rikedom består av guld och silver." (Fritz Bauer Pengar, sid. 91)

Vad har egentligen mest värde för oss människor?

Jo, naturligtvis vilka försörjningsmöjligheter som finns. Möjlighet att överleva, tillgång till friskt vatten, färsk föda och tak över huvudet. Och, ännu hellre, en tillräckligt god levnadsstandard. Lika viktig är vår förmåga att samverka med varandra, att bygga samhällen.

Sett ur ett naturliga perspektiv så är pengar symboler för: Tid, energi, arbete, råvaror, naturresurser och kunskap (alla möjliga slags kunskap: nedärvd folklig kunskap, möjligheter till utbildning genom tillgång på skolor m.m.) samt de godor som tillverkas med hjälp av de förstnämnda. Penningmängden i ett land borde svara emot behoven för att dessa enheter ska kunna tillverkas och bytas sinsemellan. Det handlar då om en anständig lön som man kan försörja sig på, en jämn levnadsstandard för folkflertalet och en resurs- och teknikanvändning som naturen tål.

Idag har inte pengar - varken deras funktionssätt eller deras mängd - någon bra koppling till det som måste utgöra grunden för en fungerande ekonomi och ett fungerande samhälle.

De största problemen med pengarna

Värderingen att penningekonomi är detsamma som ekonomi och att naturen därmed inte räknas.

Att ekonomi är överordnad ekologi - det bör naturligtvis vara tvärtom.

Pengar styrs inte dit de bäst behövs. T.ex. till vård, skola och omsorg om barn och natur i Sverige, eller till de bäst behövande i världen. I stället styrs de till automatiskt till dem som redan har väldigt mycket pengar. Ju större 'penningmagnet' desto större dragningskraft.

Tillväxtkravet; det inbyggda kravet på ständig tillväxt i penningsektorn (alltså inte ett rimligt krav på ökning av resurser dit de behövs) gör att produktionen inte tar hänsyn till vad som sker med miljön eller människorna. Tillväxt på ekonomspråk betyder just enbart tillväxt i penningmängd!

Effekter i verkligheten

Det är i enlighet med vinst- och tillväxtkravet som de stora affärsdrivande företagen ägnar sig mer åt rena penningaffärer än åt sin kärnverksamhet, produktion av bilar eller leksaker eller någon annan fysisk produkt. De stora transnationella företagen kallas av fackfolk 'banker med produktionsfront' just för att man gör sina stora vinster inom

penningmarknaden eller 'pappershandeln'. Detta gäller i högsta grad också våra s.k. svenska företag. Det förstår man när följande två saker händer samtidigt:

Ett företag lägger ner sin verksamhet, krymper produktionen av bilar eller mobiltelefoner, och avskedar några hundra eller tusen anställda. Samtidigt gör samma företag större vinster än det gjort på flera årtionden - löner och bonusar höjs och glada direktörer talar i TV om att det går bra för Sverige.

Inkomstklyftorna i Sverige är nu lika stora som under 1920-talet.

Den svenska börsen gjorde under 1990-talet vinster på 500% - samtidigt som statens bankakut använde våra skattepengar för att rädda storbanker undan konkurs och Sverige halkade ner på OECD:s välståndsliga. Från att ha varit ett av de tre rikaste länderna under flera decennier är vi nu nere på 17:e plats och har tvingats uppleva kraftiga nedskärningar inom sårbara och viktiga samhällsområden som vård, skola och barnomsorg. Samt negligering av allt som faller under begreppet miljö. Det görs endast promillesatsningar på förnyelsebar energi, ekologiskt jordbruk och bevarande av känsliga naturområden.

I ett världs-perspektiv ökar också klyftorna mellan fattiga och rika. Enligt RIO-rapporten från 1992 så räknas de ökande klyftorna som det enskilt största hotet emot fred och utveckling. Överhängande miljöhot - redan är vi drabbade av den stora Klimatförändringen - fortsätter att kasta sin skugga över framtiden och försök att upphäva dem, genom lagstiftning om gränsvärden och kvoter, lyckas inte pga. att det skulle äventyra den ekonomiska tillväxten